

АВТОРСЬКЕ ПРАВО. ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

УДК 341.1:001.89

Д.В. Смерницький,
кандидат юридичних наук

МЕДІАЦІЯ У СФЕРІ НАУКОВОЇ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розглянуто питання застосування медіації у сфері наукової і науково-технічної діяльності, у тому числі під час захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності.

Ключові слова: наукова діяльність, інтелектуальна власність, промислова власність, авторське право та суміжні права.

В статье рассмотрен вопрос применения медиации в сфере научной и научно-технической деятельности, в том числе при защите прав на объекты интеллектуальной собственности.

Ключевые слова: научная деятельность, интеллектуальная собственность, промышленная собственность, авторское право и смежные права.

In this paper the issues of mediation in scientific and technical activities, including the protection of intellectual property are considered.

Keywords: science, intellectual property, industrial property, copyright and related rights.

Правове регулювання управління у сфері науки і науково-технічної діяльності здійснюється на основі Закону України “Про наукову і науково-технічну діяльність” [1]. І.П. Голосніченко, М.Ф. Стахурський, Н.І. Золотарьова стверджують, що розвиток науки і техніки є визначальним фактором прогресу суспільства, підвищення добробуту його членів, їх духовного та інтелектуального зростання [2, с. 164]. Як зазначає Ю.П. Битяк, держава надає пріоритетне сприяння розвитку науки як визначального джерела економічного зростання та невід’ємної складової національної культури та освіти, створюючи необхідні умови для реалізації інтелектуального потенціалу громадян у сфері науково-технічної діяльності, забезпечуючи використання досягнень науки та техніки для вирішення соціальних, економічних, культурних та інших проблем. Відповідно до ч. 3 ст. 54 Конституції України держава сприяє розвитку науки, встановлюючи наукові зв’язки України з міжнародним суспільством [3, с. 461].

Підтримуючи зазначені думки науковців, слід зазначити, що В.Б. Авер’янов також розглядає наукову діяльність як складову соціально-культурної сфери. Так, він

стверджує, що соціально-культурне будівництво, яке структурно поділяється на галузі освіти, науки, культури, охорони здоров'я й соціального захисту, фізичної культури та спорту, є важливою складовою багатогранної діяльності України [4].

Закон України “Про наукову і науково-технічну діяльність” [1] визначає наукову діяльність як інтелектуальну творчу діяльність, спрямовану на одержання і використання нових знань, основними формами якої є фундаментальні та прикладні наукові дослідження. А науково-технічну діяльність – як інтелектуальну творчу діяльність, спрямовану на одержання і використання нових знань у всіх галузях техніки і технологій. Її основними формами визначено науково-дослідні, дослідно-конструкторські, проектно-конструкторські, технологічні, пошукові та проектно-пошукові роботи, виготовлення дослідних зразків або партій науково-технічної продукції, а також інші роботи, пов'язані з доведенням наукових і науково-технічних знань до стадії практичного їх використання.

Проведення науково-дослідних робіт регламентується Державним стандартом України ДСТУ 3973-2000 “Система розроблення та поставлення продукції на виробництво. Правила виконання науково-дослідних робіт. Загальні положення” [5], який чинний від 1 червня 2001 року. Звісно, проведення науково-дослідних робіт регламентує ціла низка державних стандартів України, але наведений стандарт є основоположним у цій сфері.

Згідно з першим розділом цього ДСТУ, стандарт установлює загальні правила виконання науково-дослідних робіт (НДР), у тому числі правила подання заявок на виконання НДР, розроблення технічного завдання на НДР та її складові частини, функції учасників НДР, зміст етапів, їх виконання і приймання, правила реєстрації НДР та реалізації її результатів. Положення цього стандарту є обов'язковими для НДР, виконання яких повністю або частково фінансується з державного бюджету. Для НДР, які виконуються за рахунок обігових або власних коштів установ, підприємств, організацій та інших суб'єктів господарської діяльності, положення стандарту є рекомендованими. Стандарт не поширюється на НДР, які виконуються у системі розроблення і поставлення на виробництво військової техніки.

Порядок проведення дослідно-конструкторських робіт встановлено Державним стандартом України ДСТУ 3974-2000 “Система розроблення та поставлення продукції на виробництво. Правила виконання дослідно-конструкторських робіт. Загальні положення” [6].

До загальних етапів виконання дослідно-конструкторських та дослідно-технологічних робіт (ДКР) згідно з першим розділом ДСТУ [6] відносяться: правила подання заявок на виконання ДКР, розроблення технічного завдання на ДКР та її складові частини, зміст робіт на стадіях і етапах ДКР, функції її учасників, правила реєстрації ДКР та реалізації її результатів. Вимоги цього стандарту є також обов'язковими для ДКР, виконання яких повністю або частково фінансується з державного бюджету. Для ДКР, які виконуються за рахунок обігових або власних коштів установ підприємств, організацій та інших суб'єктів господарської діяльності, положення стандарту є рекомендованими. Стандарт не поширюється на ДКР, які виконуються в системі розроблення і поставлення на виробництво військової техніки.

Продовжуючи розгляд Закону України “Про наукову і науково-технічну діяльність” [1], зазначимо, що ст. 22 визначено правовий режим наукового і

науково-технічного результату як об'єкта права інтелектуальної власності та зазначено, що він визначається законами України.

Розділ V встановлює форми і методи державного регулювання та управління в науковій і науково-технічній діяльності, де в ст. 31 Закону [1] встановлено, що Держава забезпечує соціально-економічні, організаційні, правові умови для формування та ефективного використання наукового та науково-технічного потенціалу, включаючи державну підтримку суб'єктів наукової і науково-технічної діяльності.

Крім того, ст. 42 Закону [1] встановлює норми стосовно захисту прав інтелектуальної власності, а саме:

– захист права інтелектуальної власності забезпечується відповідно до законів та інших нормативно-правових актів органами державної влади України;

– у разі порушення права інтелектуальної власності його захист здійснюється в порядку, встановленому адміністративним, цивільним і кримінальним законодавством;

– обов'язковими умовами договору (контракту), на підставі якого виконуються науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи, що фінансуються за рахунок коштів Державного бюджету України, є визначення суб'єктів права інтелектуальної власності, зобов'язання сторін щодо забезпечення охорони прав на створені об'єкти інтелектуальної власності, визначення сторони, яка буде сплачувати винагороду суб'єктам права інтелектуальної власності згідно із законодавством України.

Отже, на основі наведеного вище можна зробити висновок, що основні порушення прав у сфері наукової і науково-технічної діяльності можуть відбуватися стосовно об'єктів інтелектуальної власності як результату наукових досліджень та науково-технічних розробок, а також у сфері господарської діяльності відповідно до укладених договорів чи контрактів на виконання певних видів наукової або науково-технічної діяльності.

Поняття “інтелектуальна власність” розуміють у значенні, проголошеному в Конвенції “Про заснування Всесвітньої організації інтелектуальної власності”, що підписана в Стокгольмі 14 липня 1967 року. Ст. 2 цієї Конвенції стверджує, що “інтелектуальна власність” містить права, які відносяться до: 1) літературних, художніх і наукових творів; 2) виконавчої діяльності артистів, звукозапису, радіо і телевізійних передач; 3) винаходів у всіх сферах діяльності людини; 4) наукових відкриттів; 5) промислових зразків; 6) товарних знаків, знаків обслуговування, фірмових найменувань і комерційних позначень; 7) захисту від недобросовісної конкуренції; 8) всі інші права, що стосуються інтелектуальної діяльності у виробничій, науковій, літературній та художній сферах [7; 8].

Ю.М. Кузнєцов констатує, що в Україні існують дві форми захисту прав інтелектуальної власності: юрисдикційна та неюрисдикційна [8, с. 378]. Звісно, це стосується не тільки захисту прав у сфері інтелектуальної власності, а й взагалі у сфері наукової та науково-технічної діяльності.

Юрисдикційна форма захисту прав інтелектуальної власності полягає в тому, що особа, права інтелектуальної власності якої порушено, звертається за захистом до суду, інших компетентних державних органів, уповноважених вжити необхідних заходів для відновлення порушеного права і припинення правопорушення [7, с. 111].

Стосовно юрисдикційної форми захисту прав інтелектуальної власності зазначимо, що способи захисту прав інтелектуальної власності поділяються на: адміністративно-правовий; цивільно-правовий; кримінальну відповідальність за порушення прав [8, с. 378].

Цивільно-правовим захистом прав інтелектуальної власності є передбачені законом матеріально-правові заходи примусового характеру, за допомогою яких здійснюється визнання або відновлення порушеного права інтелектуальної власності, припинення порушення, а також майновий вплив на порушника. Поряд із цивільно-правовим захистом прав інтелектуальної власності у сучасній юридичній літературі вирізняють господарсько-правовий захист порушених прав інтелектуальної власності підприємств, установ, організацій, інших юридичних осіб (у тому числі іноземних) та громадян – суб'єктів підприємницької діяльності. Основна мета цивільно-правової і господарсько-правової відповідальності – це покарання за недотримання встановленого правопорядку та відшкодування заподіяної шкоди. Спори, пов'язані з порушенням прав інтелектуальної власності, розглядаються загальними, господарськими та адміністративними судами [7, с. 113].

Кримінальна відповідальність за порушення прав інтелектуальної власності настає, якщо власнику прав завдана матеріальна шкода в значному, великому або в особливо великому розмірі, визначеному законом, або якщо злочин вчинено повторно чи з використанням службового становища [7, с. 115].

Законодавство України передбачає вирішення в адміністративному порядку широкого кола питань захисту прав інтелектуальної власності. Адміністративна відповідальність за правопорушення настає в разі, якщо ці порушення за своїм характером не тягнуть за собою відповідно до закону кримінальної відповідальності [7, с. 117].

Так, Кодекс України про адміністративні правопорушення [9] в ст. 51² “Порушення прав на об'єкти права інтелектуальної власності” встановлює покарання у вигляді штрафу з конфіскацією незаконно виготовленої продукції та обладнання і матеріалів, які призначені для її виготовлення, за незаконне використання об'єкта права інтелектуальної власності, привласнення авторства на такий об'єкт або інше умисне порушення прав на об'єкт права інтелектуальної власності, що охороняється законом.

Кримінальний кодекс України (далі – КК України) [10] встановлює такі норми стосовно порушення прав на об'єкти інтелектуальної власності. Так, стаття 176 “Порушення авторського права і суміжних прав” кодексу передбачає покарання штрафом або виправними роботами, або позбавленням волі з конфіскацією та знищенням усіх примірників творів, матеріальних носіїв комп'ютерних програм, баз даних, виконань, фонограм, відеограм, програм мовлення та знарядь і матеріалів, які спеціально використовувались для їх виготовлення, за незаконне відтворення та розповсюдження творів науки, літератури і мистецтва, комп'ютерних програм і баз даних, а також незаконне відтворення, розповсюдження виконань, фонограм, відеограм і програм мовлення, їх незаконне тиражування та розповсюдження на аудіо- та відеокасетах, дискетах, інших носіях інформації або інше умисне порушення авторського права і суміжних прав, якщо це завдало матеріальної шкоди в значному розмірі. Також частиною 2 статті 176 встановлено покарання за такі ж дії, якщо вони вчинені повторно або за попередньою змовою групою

осіб, або завдали матеріальної шкоди у великому розмірі, та частиною 3 статті 176 встановлено покарання за дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені службовою особою з використанням службового становища або організованою групою, або якщо вони завдали матеріальної шкоди в особливо великому розмірі.

Стаття 177 “Порушення прав на винахід, корисну модель, промисловий зразок, топографію інтегральної мікросхеми, сорт рослин, раціоналізаторську пропозицію” КК України встановлює покарання у вигляді штрафу або виправних робіт, або позбавлення волі з конфіскацією та знищенням відповідної продукції та знарядь і матеріалів, які спеціально використовувались для її виготовлення, за незаконне використання винаходу, корисної моделі, промислового зразка, топографії інтегральної мікросхеми, сорту рослин, раціоналізаторської пропозиції, привласнення авторства на них чи інше умисне порушення права на ці об’єкти, якщо це завдало матеріальної шкоди в значному розмірі. Крім того, частиною 2 статті 177 встановлено покарання за ті самі дії, якщо вони вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або завдали матеріальної шкоди у великому розмірі, а також частиною 3 статті 177 за дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені службовою особою з використанням службового становища або організованою групою, або якщо вони завдали матеріальної шкоди в особливо великому розмірі.

Неюрисдикційна форма захисту прав передбачає дії в межах закону юридичних і фізичних осіб щодо захисту права, які здійснюються ними самостійно (самозахист), без звернення за допомогою до державних або інших компетентних органів. Обрані засоби самозахисту не повинні суперечити закону і моральним засадам суспільства. При цьому способи самозахисту мають відповідати змісту права, що порушене, характеру дій, якими воно порушене, а також наслідкам, що спричинені цим порушенням. Способи самозахисту можуть обиратися особою чи встановлюватися договором або актами цивільного законодавства [7, с. 112]. На наш погляд, слід більше уваги приділити неюрисдикційним формам захисту прав на об’єкти інтелектуальної власності, адже ці форми більш гнучкі та неформальні, а також виникає можливість сторонам у короткий термін прийти до рішення, яке буде цілком задовольняти обох суб’єктів конфлікту.

Альтернативне вирішення правових спорів – це сукупність прийомів і методів позасудового врегулювання спорів, у результаті застосування яких сторони, що сперечаються, укладають взаємоприйнятну угоду [11, с. 155; 12, с. 165].

Розглянемо такий вид неюрисдикційних форм захисту прав на об’єкти інтелектуальної власності, як медіація – альтернативне вирішення правових спорів.

Медіація (англ. *mediation* – посередництво) – вид альтернативного врегулювання спорів, метод вирішення спорів із залученням посередника (медіатора), який допомагає сторонам конфлікту налагодити процес комунікації і проаналізувати конфліктну ситуацію таким чином, щоб вони самі змогли обрати той варіант рішення, який би задовольняв інтереси і потреби всіх учасників конфлікту. На відміну від формального судового чи господарського процесу, під час медіації сторони доходять згоди самі – медіатор не приймає рішення за них [13].

Як зазначає **Український центр медіації**, основними перевагами медіації є: **економія часу та коштів**, приватність, вигірне рішення для обох сторін, більша ймовірність виконання рішення, збереження ділових стосунків, неформальність

процесу. Основними принципами медіації є: добровільність, конфіденційність, незалежність медіатора, неупередженість медіатора, правомочність сторін, гнучкість процедури [14].

Вивчаючи питання медіації в адміністративному судочинстві України, А.Г. Пишна формулює визначення поняття “медіація у сфері прав інтелектуальної власності”. Медіація у сфері прав інтелектуальної власності, на її переконання, – це один із видів альтернативного врегулювання спорів, що передбачає діяльність професійних посередників (медіаторів), які спрямовують учасників юридичного спору до компромісу і врегулювання спору самостійно самими учасниками [15, с. 12].

Аналізуючи наведене визначення, слід зазначити, що, на нашу думку, воно стосується загального поняття терміну “медіація” й не ідентифікує сфери забезпечення прав на об’єкти інтелектуальної власності.

Спробуємо запропонувати власне бачення цього поняття. Отже, у загальному вигляді стосовно сфери забезпечення прав на об’єкти інтелектуальної власності поняття медіації, на наш погляд, має таке визначення: “медіація у сфері забезпечення прав на об’єкти інтелектуальної власності – це вид альтернативного врегулювання спорів стосовно охорони та захисту майнових і немайнових прав на об’єкти інтелектуальної власності, метод вирішення спорів із залученням професійного посередника (медіатора), який допомагає сторонам конфлікту налагодити процес комунікації і проаналізувати конфліктну ситуацію таким чином, щоб вони самі змогли обрати той варіант рішення, який дає змогу врегулювати спір самостійно сторонами цього конфлікту”.

Продовжуючи дослідження медіації у сфері інтелектуальної власності, зазначимо, що повністю поділяємо думку А.Г. Пишної стосовно того, що в Україні відсутній спеціальний нормативно-правовий акт про медіацію та у Кодексі адміністративного судочинства України (далі – КАС України) відсутні норми, які регулюють застосування медіації чи інших альтернативних способів вирішення спору. Водночас, це не свідчить про заборону будь-якого мирного врегулювання адміністративного спору. Так, відповідно до ст. 113 КАС України сторони можуть повністю або частково врегулювати спір на основі взаємних поступок. Примирення сторін може стосуватися лише прав та обов’язків сторін і предмета адміністративного позову. За клопотанням сторін суд зупиняє провадження у справі на час, необхідний їм для примирення. У разі примирення сторін суд постановляє ухвалу про закриття провадження у справі, у якій фіксуються умови примирення. Умови примирення не повинні суперечити закону або порушувати чий-небудь права, свободи чи інтереси [11, с. 165]. Положення КАС України про примирення сторін адміністративного спору є підґрунтям для застосування медіації для урегулювання публічних спорів [15, с. 12].

Але все одно, розвиваючи в Україні медіацію, необхідно створити нормативно-правовий документ щодо цього питання, який встановлював би норми стосовно умов проведення медіації, суб’єктів цієї діяльності, їх взаємодії та відповідальності за цим напрямом. Цьому сприятиме запровадження Українським центром медіації Кодексу етики медіатора, який має слугувати фундаментальним етичним путівником для осіб, які займаються медіацією у будь-якій сфері [14]. Звісно, зазначений Кодекс не є нормативно-правовим документом, але це певні кроки до його створення та встановлення відповідних норм стосовно медіації в Україні.

У своїй науковій роботі А.Г. Пишна робить висновок, що залежно від форм медіації медіатором може виступати: по-перше, уповноважений працівник суду (суддя або спеціально підготовлений працівник апарату суду); по-друге, професійний незалежний медіатор [15, с. 12].

З другою частиною висновку варто погодитися, а от стосовно медіатора, яким виступає працівник суду, виникають деякі сумніви. Враховуючи зазначене вище, стосовно того, що до основних принципів медіації входять, перш за все, незалежність медіатора та його неупередженість, на нашу думку, не варто залучати як медіаторів працівників державних структур, органів виконавчої влади тощо.

У зв'язку з тим, що медіатор у сфері забезпечення прав на об'єкти інтелектуальної власності повинен мати профільну освіту та досвід практичної роботи для вирішення спірних питань щодо інтелектуальної власності, можна запропонувати використовувати як медіаторів у зазначеній сфері представників у справах інтелектуальної власності (патентних повірених), які діють відповідно до Положення про представників у справах інтелектуальної власності (патентних повірених) [16].

Але наукова і науково-технічна діяльність є багатогранною та включає в себе всі елементи суспільного життя та весь спектр правопорушень. Тому визначити щодо якого саме елементу суспільного життя можуть бути здійснені правопорушення, надто складно, але хотілося б виділити ще одну сферу поряд з інтелектуальною власністю, яка притаманна науковій діяльності. Це, як зазначено вище, – договірні відносини між суб'єктами наукових досліджень та науково-технічних розробок, а саме договір (контракт), на підставі якого виконуються науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи.

Отже, медіатори повинні бути кваліфікованими фахівцями з вирішення господарських та фінансових спорів стосовно договірних відносин сторін наукових досліджень та науково-технічних розробок. Вирішення спорів у сфері наукової і науково-технічної діяльності подекуди можуть потребувати комплексного залучення декількох медіаторів (фахівців), які спеціалізуються на вирішенні певних спорів та мають відповідну кваліфікацію.

Дослідивши медіацію у сфері наукової і науково-технічної діяльності, ми підтверджуємо думки науковців про доцільність та необхідність її впровадження при вирішенні майнових та немайнових спорів стосовно прав на об'єкти інтелектуальної власності, а також при вирішенні господарських спорів по договорах на виконання наукових досліджень та науково-технічних розробок.

Крім того, у статті наведено визначення терміну “медіація у сфері забезпечення прав на об'єкти інтелектуальної власності” та запропоновано залучати до виконання функцій медіаторів представників у справах інтелектуальної власності (патентних повірених).

Також зазначено, що до вирішення спорів у сфері наукової і науково-технічної діяльності можуть залучатися медіатори зі спеціалізаціями господарської, фінансової, комерційної та організаційної медіації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон України від 13 грудня 1991 року № 1977-XII // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1992. – № 12. – Ст. 165.

2. *Голосніченко І.П.* Адміністративне право України : основні поняття : Навчальний посібник / І.П. Голосніченко, М.Ф. Стахурський, Н.І. Золотарьова ; за заг. ред. доктора юридичних наук, професора І.П. Голосніченка. – К. : ГАН, 2005. – 232 с.
3. *Битяк Ю.П.* Административное право Украины / Ю.П. Битяк. – Харьков, 2003 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.pravoznavec.com.ua/books/1/45/13/#chapter>.
4. *Авер'янов В.Б.* Державне управління в Україні : навч. посіб. / В.Б. Авер'янов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pravoznavec.com.ua/books/249/18474/13/#chapter>.
5. Система розроблення та поставлення продукції на виробництво. Правила виконання науково-дослідних робіт. Загальні положення: ДСТУ 3973-2000.
6. Система розроблення та поставлення продукції на виробництво. Правила виконання дослідно-конструкторських робіт. Загальні положення: ДСТУ 3974-2000.
7. *Кубах А.І.* Право інтелектуальної власності : навч. посіб. / А.І. Кубах. – Харків : ХНАМГ, 2008. – 149 с.
8. *Кузнецов Ю.М.* Патентознавство та авторське право : підручник / Ю.М. Кузнецов. – 2-ге видання, переробл. і доп. – К. : Кондор, 2009. – 446 с.
9. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 7 грудня 1984 року № 8073-Х // Відомості Верховної Ради Української РСР (ВВР). – 1984. – Дод. до № 51. – Ст. 1122.
10. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2001. – № 25–26. – Ст. 131.
11. *Пишна А.Г.* Адміністративно-правовий захист права на об'єкти інтелектуальної власності в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / А.Г. Пишна. – Київ, 2013. – 207 с.
12. *Бондаренко-Зелінська Н.Л.* Впровадження альтернативного вирішення правових спорів (ADR – Alternative dispute resolution) / Н.Л. Бондаренко-Зелінська // Приватне право і підприємництво. – 2010. – вип. 9. – С. 165–169.
13. Медіація [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org/wiki/Медіація>.
14. Сайт Українського центру медіації [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrmediation.com.ua/>.
15. *Пишна А.Г.* Адміністративно-правовий захист права на об'єкти інтелектуальної власності в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / А.Г. Пишна. – Київ, 2013. – 19 с.
16. Положення про представників у справах інтелектуальної власності (патентних повірених) : Постанова Кабінету Міністрів України від 10 серпня 1994 року № 545.

Отримано 16.10.2014.